

Journalister lånar sig till krigspropagandan

Propaganda är lika viktig i krig som de militära och industriella resurserna. Under första världskriget inbjöds journalister från neutrala stater av de krigförande på båda sidor. Syftet var att de skulle åka hem med en tillrättalagd bild av styrkeförhållandena. Nils Christiernsson från Helsingborgs Dagblad reste runt på östfronten och guidad av sina tyska värdar målar han sedan upp en ljus bild av axelmakternas möjligheter att vinna kriget. Thomas Garoff har läst och analyserat Christiernssons iakttagelser.

Under första världskriget inbjöds reportrar regelbundet från neutrala länder så som från Sverige och Danmark att besöka fronten. Dessa inbjudningar kom både från de allierade och från axelmakterna. Syftet med besöken var givetvis att via de neutrala länderna ge en bild åt omvärlden att man hade full kontroll över krigshändelserna och att den andra parten inte hade några som helst möjligheter att få övertag i kriget. Allt var planerat så att man kunde visa upp frontavsnitt där allting fungerade optimalt och man till och med kunde göra smärre landvinningar på motpartens bekostnad. Författaren Sven Hedin utnyttjades i detta avseende av Tyskland och han skrev också två digra "beställningsvolym" inom genren. En annan reporter som deltog i denna verksamhet var Nils Christiernsson (1883-1940). Sina reportage publicerade han i Helsingborgs Dagblad där han verkade som redaktör åren 1911-23. Sina intryck från östfronten sammanfattade han i en bok *Hindenburgs front*, som utkom 1917.

Tyskland kan inte besegras

Rysslands misslyckade försök, under general Brussilows, att inta staden Kowel 24 juli - 8 augusti 1916 gav ett allmänt intryck att Rysslands krafter var uttömda. Hindenburgs och Ludendorffs insatser var här av avgörande betydelse. Författarens tilltro till att Axelmakterna skulle segra hade dock fått sig en törn i och med att Frankrike som ville öppna en ny front hade fått Rumänien att i augusti 1916 marschera in i Ungern (Transsylvanien) och också fått Rumänien att samtidigt gå med i Ententen och förklara Österrike-Ungern krig. Men visitationsresan fick honom att ändra uppfattning och basunera ut: "Tyskland kan inte besegras"(s.2). I det följande skall göras en analys av de dokumenterade observationerna som ledde fram till denna övertygelse.

Författaren påstår sig se outtömliga förråd av krigsmateriel samt trupper i reserven, ännu helt obrukade i strid så som 16 000 "svåra granater" som producerats redan i oktober 1916 och som ännu var helt orörda. Han fick se en fabrik som producerade 40 kanoner om dagen. Både på östfronten och västfronten rådde ett överflöd av bröd och på papperet fanns endast en "köttlös" dag i veckan. Allmänna uppfattningen bland tillfrågade var att kriget skulle ta slut på hösten 1917 men skribentens trodde att Tyskland varken kunde segra eller besegras vilket betyder att kriget måste avslutas genom en uppgörelse utan krav på kapitulation. En allmän bedömning var också att tyngdpunkten i kriget kommer att rikta sig mera åt öster och åt norr (s. 1-6).

Brest-Litovsk förhärjat

Författaren får se fronten vid Stochod på den volhynska slätten som general Lisingen ansvarar för. Slätten verkar helt öde utan vare sig gårdar eller kullar, som en glasskiva. En enda väg korsar området vid vilken ett fåtal ryska "mirer" flockar sig. Skyttegravarna ligger bara 240 meter från de ryska. Han ser minst 1000 ryska lik från sista stormningsförsöket som ryssarna inte orkat gräva ner. Det är det ryska gardesregementet med 70 000 man som Brussilow skickat i döden. 50 000 av dem stupade vid anfallet. Det tyska försvaret gick inte att bryta fast ryssarna pressade sina soldater genom att beskjuta sina egna vallgravar med artilleri och därigenom tvinga soldaterna till anfall. (s. 7-13).

Rasbiologiskt tänkande

Bayrarna, som i stort ansvarade för den tyska fronten vid Stochod, hade rykte om sig att vara de bästa soldaterna, oemotståndliga vid anfall, okuvliga vid försvaret. De hade bland annat nedgjorde den rumänska första armén i Rotenturmpasset i södra Karpaterna (nu mitt i Rumänien). De serverades alltid gott bayerskt öl var än de var. Författaren: Den bayerska rasen är den renaste germanska rasen och står därför svenskarna närmast. Bayrarna är medvetna om detta men vill alltid framhålla att de inte kan mäta sig i rasrenhet med svenskarna (s. 14-18). Detta korta diskussionsinlägg indikerar att det rasbiologiska tänkandet var förhärskande redan under första världskriget.

Ställningskrig

Författaren erbjuder också att få uppleva vardagen i skyttegravarna. Under dagtid händer inte så mycket men så fort det börjar skymma uppstår eldväxling som eskalerar till en kanonad. Det meningslösa skjutandet leder inte till några förluster. Vid ett tillfälle ges gasalarm men det visade sig att ingen gasfara förelåg. På natten får redaktören till och med vara med om en rekognoseringsfärd som sträcker sig ända fram till ryssarnas taggtrådshinder (s. 24-28). I samband med ställningskrig har ingendera parten något att vinna då ofta enorma resurser fodras för att bryta igenom väl uppbyggda fasta befästningar. Kavalleriet, till exempel som tidigare haft avgörande betydelse vid anfall saknade nu helt betydelse. Då nya krigsmaskiner ännu ej tagits i bruk på östfronten, låste sig kriget ofta till en meningslös väntan. Upplevelserna som redaktören fick vid fronten kan ha bidragit till hans slutsats att Tyskland inte kunde besegras militärt.

Flyget visar upp sig

Precis som när Sven Hedin besökte den tyska fronten får Christiernsson bekanta sig med de framväxande flygstridskrafterna. Det är en prestigefylld teknik och de unga flygarna har drillats att briljera med maskinerna som Tyskland varit tvungna att skapa ur intet då landet varit avskuret från yttrevärlden på grund av kriget. Pojkpiloterna verkar användas som någon slags krigsmannekånger, lite som både astronauterna och kosmonauterna på 1960- och 70-talet fick marknadsföra rymdprogrammen i öst och väst (s. 28-33). Man får ett intryck av Christiernssons skildringar att flyget ger god hjälp vid rekognosering och eldledning men inte ett avgörande övertag som skulle möjliggöra att dödläget vid ställningskriget bröts.

Tyska hemmafronten lider

Ententens taktik har gått ut på att försöka svälta ut axelmakterna genom att fullständigt utestänga dem från internationell handel. Detta har lett till att det uppstått vissa brister i försörjningen av civilsamhället. Men enligt författaren behöver ingen tysk svälta. Själv kunde han i alla sammanhang äta sig mätt för en billig penning i ett "Mittelstadküche". Kvinnor har i mångt och mycket tvingats ta över civila tjänster av männen som har frontkommendering men försäkrade författaren att de önskade komma till sina hem igen så fort som möjligt. Största skadan på hemmafronten har förorsakats av livsmedelsockrarna och svartabörshajarna. Denna grupp består enligt författaren enbart av judar som gör stora vinster på sin verksamhet, och genom detta starkt reducerar den aktning som folkgruppen annars åtnjuter för sina insatser vid fronten (s. 38-41). Vi kan här åter skönja indikationer på att ett rasbiologiskt tänkande förekom redan under första världskriget.

Överbefälhavaren intervjuas

Författaren bereddes också möjligheter till en intervju av överbefälhavaren i Ost-Galizien som uttryckte sig i klartext: "Ett litet land som Sverige måste räkna med att bli föremål för krigiska handlingar. Landet måste därför i tid skaffa sig pålitliga och starka bundsförvanter. Tidens lösen är sammanslutning, och ingen går ostraffat mot denna enligt min mening lyckosamma utveckling. Förlita er dock icke på bundsförvanter utan enbart på edra egna krafter ty ingen vill försvara en svag bundsförvant. Bara om man själv har något att ge kan man lita på att man får goda och pålitliga

bundsförvanter. En stor stat kan slösa med soldatresurser, men det kan inte en liten stat, utan den måste istället kompensera med en möjligast modern och högklassig utrustning för att kunna parera hotet från en stor granne. Beräkna därför försvarsinvesteringarna så högt som möjligt och fyrdubbla dem sedan. Ställningskriget som är ett nytt fenomen kräver tungt artilleri, men kom ihåg att utgången av kriget inte avgörs vid skyttegravarna utan i det rörliga kriget. Därför behövs kavalleriet ännu. Värna om era officerare, de är oumbärliga och måste skyddas genom att klä dem så lika som möjligt så att fienden inte kan åtskilja dem från manskapet. Värna om era soldater genom att ge dem skyddande stålhelmar”. (s. 42-46) Ytterligare några orakelmässiga uttalanden: ”I ställningskriget utbyttes kavallerihästen mot spaden” (s. 56) och ”Disciplinen har varit det verktyg som gett den tyska armén alla dess framgångar”(s. 58-59).

Järnvägarna

Järnvägarna har om något passat in i den tyska nationalandan som ju karakteriseras av punktlighet, pålitlighet och ordning. Järnvägarna har också utgjort stommen i den infrastruktur som tjänat kriget. Indirekt har järnvägarna varit den största militära investeringen som visat sig utomordentligt central vid alla truppförflyttningar. Blockaden har ytterligare ökat betydelsen för järnvägstransporterna av livsmedel. Tyskarna har gjort ett storverk i Polen i och med att de byggt om Polens järnvägsnät så att spårvidden är den samma som i Tyskland. Telefonnätet kan i dessa sammanhang karakteriseras som en militär investering. (s. 60-63) Dessa välfungerande insatser som Tyskland gjort för transport och kommunikation kan ha bidragit till att redaktören fått intrycket att Tyskland inte går att besegra.

Invalidtransport

I detta avsnitt får vi indirekt en tidsangivelse när boken har kommit till. Författaren uppger nämligen att han deltar i en exkursionsgrupp för att bese hur Sverige organiserat en invalidtransport med ångbåten ”Aeolus” från Sassnitz till Sverige. I gruppen ingår redaktörer från snart sagt alla neutrala länder, däribland en stor grupp från USA. USA kom senare att förklara krig mot Axelmakterna den första april 1917 så boken måste ha kommit till mellan 8 augusti 1916 och första april 1917. Författaren talar också om höstens blomsterskrud vilket indikerar att exkursionen gått av stapeln under september 1916. Tidigare nämner författaren stora mängder projektiler som förfärdigats under oktober 1916 så boken har antagligen kommit till vid årsskiftet 1916/1917.

Hälsotillståndet

En central observation som författaren gjorde i samband med exkursionen var att de ryska soldaterna var i gemen i sämre skick än sina tyska motsvarigheter. Förklaringen var att man i Ryssland inte gjorde någon läkarundersökning vid mönstringen till armén så att ett stort antal tuberkulospatienter hamnade med i leden. Ställningskriget ledde sedan till att de trängdes ihop med de friska soldaterna som sedan blev besmittade. I den tyska mönstringen sållades alla tuberkulospatienterna ut så att manskapet höll sig friskt (s. 64-68). Denna observation kan ha bidragit till att författaren drog ovan beskrivna slutsatser om Rysslands begränsade möjligheter att militärt besegra Tyskland.

Jämför antalet segrar

Författaren gör en jämförelse mellan axelmakternas och ententens alla segrar (se tabellen nedan), och drar slutsatsen att Axelmakterna visar en klar överlägsenhet (s. 69-73). För en utomstående betraktare verkar det dock väga mycket jämnt mellan båda parterna.

Axelmakternas segrar	Ententens segrar
Antwerpen	Marne
Belgrad	Verdun
Wasrschau	Somme
Cetinje	Brody
Bukarest	Czernowitz
	Monastir

Uppgörelse kontra kapitulationskrav av Lloyd George

Författaren snuddar vid en ytterst central ekonomisk fråga som i mångt och mycket kan ha påverkat ententens beslut att fortsätta krigföringen. Kriget hade blivit mycket dyrt för både England och för Frankrike och om kriget skulle sluta med en uppgörelse skulle dessa två länder sitta med skulderna för sina egna krigsansträngningar. Bara genom en tysk kapitulation kunde omkostnaderna via ett krigsskadestånd vältras över på Tyskland. Detta fick författaren att anta att en uppgörelse mellan ententen och axelmakterna inte var nära förestående.

Tyska industrin är motorn bakom kriget

Författaren snuddar vid en annan avgörande ekonomisk fråga som starkt påverkade möjligheterna för Tyskland att fortsätta kriget, nämligen den tyska industrin. Tyskland stod tekniskt och industriellt på en mycket hög nivå 1916, med stora industridistrikt långt in i landet som ännu 1916 var i praktiken ouppnåeliga för ententens attacker. Också industrierna i de erövrade områdena var iståndsatta och producerade till och med mera än de hade gjort före kriget, allt på grund av tyskarnas bättre organisationsförmåga. Då landet därtill hade ett välutvecklat järnvägsnät kunde denna industri förse fronten med alla förnödenheter så länge råvarorna räckte till (s. 72 och 89-93 och 105-111).

Nationalstater

Christiernsson tar också upp frågan om nationalstater men medger själv att särskilt i Baltikum trasslar man lätt in sig i paradoxala förhållanden där nationalstatsprincipen inte med lätthet går att applicera. Ett exempel är Vilnius, Litauens huvudstad som omges av en litauisk befolkning men som befinner sig i spetsen av en vitrysk kil som tränger in i Litauen, men stadens innevanare består till största delen av polacker och judar (s. 84-88). Här är man som recensent frestad att mynta en egen anekdot:

Darwin och Hegel diskuterar i himlen hur man skulle kunna lösa problemet med rävens, gåsens och sädens samlevnad. Hegel föreslår att man skulle tillämpa nationalstatsprincipen och man beslutar sig för att göra ett försök. Världen delas in i tre delar, en för var och en. Efter en stund dör räven av svält, sedan dör gåsen av svält men bara sädesfälten mår gott ända tills koldioxiden tar slut varpå också sädesfälten dör ut. Efter experimentet konstaterar Darwin torrt: "Nationalstaten är möjlig bara i en död värld".

Finland får sig en orättvis släng

Författaren besöker också fronten mot Riga och redogör för alla illdåd som de retireerande ryska trupperna gjort sig skyldiga till precis som Sven Hedin i sin mammutvolym "Kriget mot Ryssland" från 1915. Här gör författaren sig dock skyldig till ett gravt sakfel, citat: "Den 80-årige fadern släpades med de flyende finländska jägarna från hemmet, angiven för tyska sympatier av slottets egen hovmästare." (s. 94-99) Sant är att finska jägare deltog i striderna vid Rigafronten men de var finska frivilliga som stred på tyskarnas sida och hörde till den så kallade "27. Jägarbataljonen" som senare kom att spela en avgörande roll i det finska medborgarkriget 1918. Denna felsägelse sänker tyvärr trovärdigheten i hela Christiernssons framställning.

Rasbiologi

Författaren hemfaller en tredje gång åt rasbiologiskt tänkande då han ägnar ett helt kapitel åt Östeuropas judefråga (s. 100-104). I och med att han bekantar sig med förhållandena i Kurland som nu 1916 behärskas av tyskarna konfronteras han med den judiska minoriteten som utgör ett karakteristiskt inslag i befolkningen i hela gränsområdet mellan öst- och västeuropa. Han karaktäriserar dem som märkligt språkkunniga, välutbildade och överlägset intelligenta men samtidigt ohyggligt smutsiga. Mestadels lever de i städerna där de dominerar handeln och hantverket samtidigt som de genom sitt kunnande har en central ställning inom juridiken. Men bäst att citera författaren direkt: "De kristna ha själva så velat, när de genom sina förföljelser svetsade

ihop vandrarfolket till ett underbart helt, som trotsat varje påfrestning. Men juden har också därigenom blivit farlig för andra folk och raser. Hans intelligens tager lätt ledningen, och han behåller den utan att blanda sig med folket omkring och lär förstå dess tankar. Judendomen blir en stat i staten, antingen det sker inom den högre internationella finansen eller i eländiga ghetton. Det duger inte att sia om nya tider genom att hänvisa på judendomen vid fronterna. Det är visst att juden förbliver jude, även om han utträttat goda ting som soldat, och judefrågan därute har inte närmat sig sin lösning genom kriget.”

Längre fram i kapitlet beskrivs hur den judiska minoriteten har tvingats förflytta sig i samband med den ryska reträtten och vilka umbäranden de då utsatts för samt deras försörjningssvårigheter på de områden som tyskarna tagit över. Allt som allt visar detta kapitel hur olika man tänkte 1917 jämfört med i dag 2018 men också hur olika förhållandena var, då och nu.

Massmedia

Vad gäller massmedia ger författaren ett högt vitsord åt ententen, som med sin väl inarbetade diplomati och sina omfattande världsomspännande förbindelser samt sin välutvecklade tidningspress ligger ljusår före i utvecklingen jämfört med axelmakterna. Enbart genom att studera materialet som kontrahenterna skickar in till hans tidningsredaktion kan författaren konstatera att de skiljer sig i frågan om kvalitet, aktualitet och volym som 10 till 1 till ententens fördel. De säges att kriget inte bara förs med kulor och gevär utan också med penna och papper. Här hade ententemakten en avgörande fördel i att de behärskade världshaven och därigenom nyhetsförmedlingen över resten av världen. Författaren antog att om kriget blir långvarigt, detta försprång inom nyhetsförmedlingen kommer att innebära en stor fördel för ententemakterna (s. 112-116).

Polen

I ett avslutande kapitel tar författaren upp Polens ställning i framtiden och Polens förhållande till Tyskland, vän eller fiende?(s. 126-130). Man kan säga att författaren här snuddat vid det kanske centralaste frågan för utgången av första världskriget. Polen hade genomlidit hela 1800-talet under ett ständigt ökande förtryck från det ryska kejsardömet. Flera uppror hade blodigt slagits ner varefter Polens självbestämmanderätt varje gång ytterligare kringkurits tills landet i praktiken var ingenting annat än en rysk provins. Skulle Polen nu betrakta Tyskland som en befriare och bundsförvant eller en ny ockupant? Med en befolkning som motsvarade en tredjedel av Tysklands var polackernas stöd i den framtida maktbalansen helt avgörande vare sig kriget fortsatte eller fred ingicks. Något svar på denna fråga kunde författaren givetvis inte ge.

Frimärke från samma tid som reseskildringen skrevs. Deutsches Reich (1916-1919), 15 Pfennig märke från 28. juli 1916, "Germania mit Kaiserkrone, Hintergrund nicht schraffiert, hellgelbbrun". Stämpel: Berlin SO 16, Foto: Antti Voipio, 24.7.2018, TG Arkiv/Bokebacken